

VAN RERUM NOVARUM TOT LAUDATO SI: EEN 125 JAAR OUDE DENKTRADITIE ALS BRON VAN INSPIRATIE VOOR EEN SOCIALE BEWEGING

Johan Verstraeten

De 125e verjaardag van *Rerum Novarum* is meer dan een symbolische verwijzing naar een ver verleden, want als de ‘Magna charta’ van de christelijke werknemersbeweging bracht deze encycliek een discours op gang dat tot op vandaag een bron van inspiratie kan zijn. Dat deze denk- en praktijktraditie nog steeds springlevend is, blijkt onder meer uit het enthousiaste onthaal zowel binnen als buiten de kerk van de milieu-encycliek *Laudato Si* (2015). Na een korte terugblik zal ik de actuele betekenis van het kerkelijke sociaal-ecologische denken toelichten en daarbij aanstippen in welke opzichten *Laudato Si* vernieuwende elementen aanreikt.

In 1891 was *Rerum Novarum* het officiële antwoord van het kerkelijke leergezag op 'het arbeidersvraagstuk', dat in de diverse stromingen van het sociaal katholicisme al enkele decennia het onderwerp van discussie en actie was. Ondanks het gedateerde karakter van sommige paternalistische opmerkingen over de natuurlijke ongelijkheid tussen de hogere en lagere standen, en van de eenzijdige verdediging van privé-eigendom als 'een onschendbaar en natuurlijk' recht, heeft de kernboodschap van *Rerum Novarum* nog niets van haar actualiteit verloren.

De encycliek draagt zeer duidelijk de overtuiging dat men de toenmalige armoedige levensomstandigheden van de arbeiders niet meer door alleen maar caritatieve acties kon oplossen. Paus Leo XIII pleitte voor *structurele* veranderingen: het loon moet in overeenstemming zijn met de menselijke waardigheid (want het is zowel 'persoonlijk' als 'noodzakelijk om te leven'), de laissez-faire staat werd bekritiseerd en een humane arbeidswetgeving voorgesteld. Bovendien keurde Leo XIII na veel aarzeling en onder invloed van de sociaal-progressieve kardinalen Gibbons (VS) en Manning (Engeland) eigenstandige verenigingen van arbeiders goed, ondanks de toenmalige nostalgie naar de middeleeuwse gilden en de wens van de patroons om alleen gemengde organisaties toe te laten. Deze erkenning is van cruciaal belang geweest voor de ontwikkeling van een autonome christelijke arbeidersbeweging, ondanks latere pogingen om de katholieke actie bewegingen aan de controle van de clerus te onderwerpen.

De boodschap van *Rerum Novarum* werd bovendien ingekaderd in een profetische visie waarbij de tekst beklemtoonde dat Gods hart 'meer geneigd is tot de armere standen' en dat Christus' liefde 'bij voorkeur uitgaat naar de kleinen en hen die onrecht lijden'. Dit was niet alleen een anticipatie op de 'optie voor de armen' van de bevrijdingstheologie, maar het is ook een blijvende uitdaging voor een beweging die meer wil zijn dan alleen maar een serviceclub voor een middenklasse.

Leo XIII keurde na veel aarzeling en onder invloed van de sociaal-progressieve kardinalen Gibbons (VS) en Manning (Engeland) eigenstandige verenigingen van arbeiders goed, ondanks de toenmalige nostalgie naar de middeleeuwse gilden en de wens van de patroons om alleen gemengde organisaties toe te laten.

Dat Christus' liefde 'bij voorkeur uitgaat naar de kleinen en hen die onrecht lijden' is ook een blijvende uitdaging voor een beweging die meer wil zijn dan alleen maar een serviceclub voor een middenklasse.

Met *Rerum Novarum* werd de grondslag gelegd voor een ethisch referentiekader, voor een kritische reflectie op de samenleving en voor een geïnspireerde sociale actie. Ik focus graag op drie aspecten er van: de methode, de principes en de visie op de toekomst.

VERANDERENDE METHODE

Oorspronkelijk was de methode van de 'sociale leer' zeer deductief en abstract – met het oog op de proclamatie van een 'onveranderde en onveranderbare sociale doctrine' die een specifiek katholieke maatschappijopvatting fundeerde als zogenaamde 'derde weg'. Ze was gericht op de realisatie van een organische samenleving waarin alle standen harmonisch zouden samenwerken.

Deze benadering, waarvan de encycliek *Quadragesimo Anno* (1931) het schoolvoorbeeld is, heeft zeker verdienste in zoverre dat zij één van de inspiratiebronnen werd van de sociale markteconomie en de overlegeconomie.

Maar vanaf Johannes XXIII en geïnspireerd door de methode van de christelijke arbeidersjeugd, deed een meer inductieve benadering haar intrede: zien, oordelen, handelen (encycliek *Mater et Magistra*, 236). Eerst analyse (en dus ook een discussie over de meest adequate analysemethode), dan een beoordeling van de situatie in het licht van het evangelie en van een aantal principes en vervolgens het uitwerken van een strategie voor de actie. De pastorale constitutie *Gaudium et Spes* (1965) heeft daar twee zaken aan toegevoegd: zij nam afstand van de idee van kerk als bolwerk naast de wereld met een eigen maatschappijvisie en definieerde haar als een gemeenschap die verbonden is met de mensheid en zich samen met alle mensen van goede wil engageert om een meer humane en rechtvaardige samenleving te realiseren. Vervolgens interpreteerde *Gaudium et Spes* onder invloed van de visie van Johannes XXIII de positieve ontwikkelingen als "tekenen des tijds".

Voortaan werd de methode omschreven als 'het onderzoek naar de tekenen des tijds in het licht van het evangelie'. Het evangelie wordt zo de lens waardoor men naar de politieke, economische en sociale ontwikkelingen kijkt en die de gelovige gemeenschap in staat stelt alles wat ingaat tegen de menselijkheid te bekritisieren en wat waardevol is te appreciëren en te interpreteren als een teken van Gods werkzaamheid in de geschiedenis. Vandaar ook de overtuiging dat de kerk – en dat is het gehele volk Gods, inclusief alle sociale bewegingen – er niet is voor zichzelf, maar voor de wereld. Zij heeft niet de taak om de status quo te verdedigen, maar een transformatieve rol te spelen in de geschiedenis van de mensheid. De synode over de rechtvaardigheid van 1971 drukte het uit als volgt: "*Acties voor rechtvaardigheid en deelname aan de transformatie van de wereld*" zijn "*een constitutieve dimensie van de verkondiging van het evangelie, of, met andere woorden, van de zending van de kerk voor de verlossing van de mensheid en haar bevrijding uit elke onderdrukkende situatie*". Evangelisatie en sociaal engagement horen wezenlijk samen.

In *Laudato Si* heeft paus Franciscus aan dit *sociaal* engagement iets belangrijks toegevoegd: een visie op de 'integrale *ecologie*'. Men zou zelfs

kunnen spreken van een ‘ecologisering’ van de sociale leer of, van een sociaal-ethische correctie van het ecologisch discours: vragen met betrekking tot opbouw van een rechtvaardige maatschappij moet men in de debatten over het leefmilieu integreren en omgekeerd (*Laudato Si*, 49). In dit verband hanteert *Laudato Si* een verbrede opvatting van het concept ‘leefmilieu’: het is zowel het natuurlijke als het maatschappelijk milieu waarin de mens leeft en vooral de interdependentie tussen beide (LS, 139). Er is sprake van ‘de ecologie van het leefmilieu’ (LS, 138) ‘de economische en sociale ecologie’ (LS 142), ‘culturele ecologie’ (LS 143-146), de ‘ecologie van het dagelijks leven’ (LS 147), de ‘menselijke ecologie’ (LS, 155). Het begrip van de complexe interactie tussen al deze factoren is de *integrale ecologie* (LS 156).

PRINCIPES

In de loop van de geschiedenis werden in het sociale discours van de kerk een aantal inspirerende principes verdedigd die een samenhangend referentiekader vormen waarmee de sociale, politieke en economische realiteit kritisch wordt beoordeeld.

Menselijke waardigheid, ook voor toekomstige generaties

Allereerst is er de menselijke waardigheid. Alle sociale, politieke en economische verwezenlijkingen moet je beoordelen in het licht van de vraag of zij bijdragen tot de waardigheid van de *gehele* mens (wat ingaat tegen elke reductie van de mens tot een louter economisch wezen) en van *alle* mensen (niemand mag uitgesloten worden, zeker de armen en migranten niet). De zorg voor de waardigheid van de mens is de reden waarom de kerk vanaf de encycliek *Pacem in Terris* (1963) de universele verklaring van de rechten van de mens heeft onderschreven, waarin wordt gestipuleerd dat “*alle mensen vrij geboren zijn en gelijk in waardigheid en rechten*”.

Alle sociale, politieke en economische verwezenlijkingen moet je beoordelen in het licht van de vraag of zij bijdragen tot de waardigheid van de gehele mens en van alle mensen: niemand mag uitgesloten worden, zeker de armen en migranten niet.

De verdediging van de menselijke waardigheid is de kern van de kerkelijke opvatting over de arbeid. De mens is subject van arbeid en als zodanig heeft hij/zij altijd voorrang op kapitaal of markt. Vandaar de uiterst kritische houding tegenover elke vorm van reductie van de mens tot een louter productiemiddel, alsook tegenover elke vorm van onmenselijke arbeidsomstandigheden, slavernij, uitbuiting, sweatshops enz.

In *Laudato Si* wordt de betekenis van de menselijke waardigheid verder uitgediept: niet alleen de mens, maar de gehele schepping moet gerespecteerd worden. Elke daad van wreedheid tegenover om het even welk schepsel is 'tegengesteld aan de menselijke waardigheid' (*Laudato Si*, 92). Bovendien moet men niet alleen de waardigheid van de huidig levende mensen, maar ook van de *toekomstige* generaties respecteren. Dat vormt de plicht van de huidige generaties om een integraal ecologisch alternatief te zoeken voor het technocratisch paradigma en meer voorzichtigheid aan de dag te leggen bij de ontwikkeling van nieuwe technologieën: "*een breekbare wereld, die God heeft toevertrouwd aan de menselijke zorg, daagt ons uit om intelligente methoden aan te wenden om onze macht te richten, te ontwikkelen en te beperken*" (LS, 78). Beslissingen die een negatieve impact hebben op de toekomstige generaties tasten niet alleen hun waardigheid aan, maar ook de onze (LS 160).

De zorg voor de toekomstige generaties is de basis van het *voorzorgprincipe*: als je op grond van objectieve informatie vaststelt dat er een risico is van ernstige en onomkeerbare schade, dan moet je een project inhouden of aanpassen. Om met een project te kunnen doorgaan moet men eerst bewijzen dat het project *geen* onomkeerbare schade zal veroorzaken. De bewijslast wordt dus omgekeerd (LS, 186).

Algemeen welzijn, universele bestemming van goederen en ecologisch welzijn

Volgens de pastorale constitutie *Gaudium et Spes* is het algemeen welzijn, vrij vertaald, de realisatie van het geheel van de sociale voorwaarden die nodig zijn opdat zowel groepen als individuele personen zich ten volle kunnen ontplooiën (dus de schepping van voorwaarden tot wat men vandaag

'human flourishing' noemt). In het compendium van de sociale leer wordt het algemeen welzijn gekoppeld aan de universele bestemming van de goederen: elke mens heeft recht op een deel van de opbrengst van de aarde. De idee van een algemeen welzijn wordt ook verbonden met het principe van de universele bestemming van de goederen waaraan het recht op eigendom ondergeschikt is.

Privé-eigendom kan nooit een argument zijn voor het maken van een winst ten koste van de vervulling van fundamentele behoeften van mensen. Bezit van aandelen of grond is enkel aanvaardbaar als het niet alleen financiële winst oplevert maar ook sociale winst: het moet bijdragen tot het scheppen van 'nuttige arbeid'. Paus Johannes Paulus II formuleerde het als volgt: *"Het eigendom van de productiemiddelen, zowel op industrieel als op agrarisch gebied, is juist en wettig als het dient voor een nuttige arbeid. Het wordt echter onwettig als het niet ten nutte gemaakt wordt of dient om de arbeid van anderen te verhinderen, om een winst te maken die niet voortkomt uit het geheel van de uitbreiding van de arbeid en van de maatschappelijke rijkdom, maar veeleer uit de concentratie daarvan, uit de ongeoorloofde uitbuiting, uit de speculatie en uit de verbreking van de solidariteit in de wereld van de arbeid. Zo'n eigendom kan volstrekt niet gerechtvaardigd zijn en vormt een misbruik voor het aanschijn van God en van de mensen."* (*Centesimus annus*, 43).

In de loop van de tijd werd het begrip 'algemeen welzijn' uitgebreid tot wereldwelzijn (*Pacem in Terris*) en recent ook naar de realisering van een wereld waarin mens en natuur zich in harmonie met elkaar kunnen ontwikkelen. De encycliek *Laudato Si* is in dit verband een mijlpaal want daarin schrijft de paus dat het algemeen welzijn niet kan losgekoppeld worden van de al vermelde integrale ecologie. Bovendien wordt het natuurlijke milieu er beschreven als 'een collectief goed', of ook nog 'het patrimonium van de hele mensheid' waarvoor wij allen verantwoordelijk zijn.

Rechtvaardigheid, ook tussen de generaties

Al bij Thomas van Aquino is rechtvaardigheid de deugd die de mens richt op het algemeen welzijn. Hij onderscheidt drie componenten: de algemene of

wettelijke rechtvaardigheid, de toedelende rechtvaardigheid en de ruilrechtvaardigheid. Zij kunnen naar onze tijd toe als volgt geactualiseerd worden:

De *commutatieve rechtvaardigheid* of de ruilrechtvaardigheid is de rechtvaardigheid die typisch is voor marktrelaties en voor contracten. In dit geval treden mensen of groepen met elkaar in een symmetrische relatie. Daarbij worden de wederzijdse verplichtingen rekenkundig bepaald (de zogenaamde equivalentie). De partijen die het contract onderschrijven, treden in een relatie wanneer zij als formele gelijken nauwkeurig bepaalde verbintenissen moeten respecteren, zoals het leveren van arbeidsprestatie tegen een billijk loon of het betalen van een eerlijke prijs voor grondstoffen. Het respecteren van de ruilrechtvaardigheid heeft belangrijke gevolgen voor de bepaling van het arbeidsloon, voor de verbetering van de handelsbetrekkingen tussen rijke en arme landen en het wereldwijde streven naar eerlijke handel ('fair trade'), waarbij aan de arme producenten en boeren een eerlijke prijs wordt betaald. In de encycliek *Caritas in veritate* van Benedictus XVI wordt aan de commutatieve rechtvaardigheid nog een dimensie toegevoegd vanuit de idee dat in handelsrelaties niet alleen equivalentie geldt, maar ook een menselijke meerwaarde. Contracten kunnen en moeten ook een uitdrukking worden van een menselijke relatie.

De algemene rechtvaardigheid, die verwijst naar de plicht van burgers om bij te dragen tot het algemeen welzijn, zou men kunnen actualiseren als 'contributieve' rechtvaardigheid. Deze bijdrage is niet alleen van economische aard. Zij kan ook sociaal, artistiek, intellectueel of contemplatief zijn.

Maar niet iedereen krijgt de kans en de middelen om een bijdrage tot het welzijn van de wereld te kunnen leveren. Daarom is ook de *distributieve* of *toedelende rechtvaardigheid* van belang. Wanneer wij de vraag stellen naar de verdeling of herverdeling van goederen of financiële middelen, is het uitgangspunt niet een formeel contract, noch de vrijheid van een individuele of particuliere schenking, maar de daadwerkelijke verdienste van mensen alsook de reële noden of rechten van de zwakste partij. Volgens paus Franciscus zijn de armen vooral de meest kwetsbaren, slachtoffers van uitsluiting, mensen die door het economisch systeem 'weggeworpen' worden en ook de eerste slachtoffers van de klimaatverandering. Aan hen

moet een proportioneel deel van de gemeenschappelijke goederen worden toebedeeld. De toedelende onrechtvaardigheid is een noodzakelijke correctie op de alsmaar groeiende ongelijkheid die volgens het *Global Risk Report*, een publicatie van het *World Economic Forum* in Davos, de sociale en politieke stabiliteit ondermijnt en ontwikkeling hindert. Al in 1931, twee jaar na de crash van Wall Street schreef de encycliek *Quadragesimo Anno*: “Daarom moeten de rijkdommen, die door de sociaaleconomische vooruitgang voortdurend aangroeien aan alle personen afzonderlijk en van mensen zo worden toebedeeld, dat het (...) algemeen nut geen schade lijdt, of, om het anders uit te drukken, het algemeen welzijn van de gehele maatschappij onaangetaast blijft. Deze wet van sociale rechtvaardigheid verbiedt, dat de ene klasse de andere uitsluit van het delen in die voordelen.” (QA, 57).

Sociale rechtvaardigheid is niet zomaar een kwestie van verdeling van gemeenschapsgelden. Het is eerst en vooral een bijdrage tot reële vrijheid: vorming bieden zodat mensen kunnen beschikken over ‘basisbekwaamheden tot functioneren’.

De samenhang tussen de *contributieve* en de *toedelende* of *distributieve* rechtvaardigheid wordt aangescherpt door het concept *sociale rechtvaardigheid*, dat twee aspecten omvat: Wanneer mensen niet over voldoende mogelijkheden beschikken om een creatieve bijdrage te leveren tot de opbouw van de wereld (bijvoorbeeld wegens ziekte, handicap, werkloosheid, geen toegang tot de kennisniveaus die voorwaarde zijn tot zinvolle arbeid), moet de gemeenschap hen de middelen en vooral de ‘mogelijkheden om te functioneren’ geven die hen tot actieve burgers in het gemeenschapsleven maken. Dat vereist een grotere participatie. Sociale rechtvaardigheid is aldus niet

zomaar een kwestie van verdeling van gemeenschapsgelden. Het is eerst en vooral een bijdrage tot reële vrijheid: vorming bieden zodat mensen kunnen beschikken over ‘basisbekwaamheden tot functioneren’.

Paus Franciscus heeft aan al deze vormen van rechtvaardigheid nog een dimensie toegevoegd: ‘rechtvaardigheid tussen de generaties’ (*Laudato Si*, 159), wat hij ook nog ‘intergenerationele solidariteit’ noemt (*Laudato Si*, 162).

Subsidiariteit en rol van middenveld

Het begrip subsidiariteit betekent dat de sociale verhoudingen niet kunnen herleid worden tot een relatie tussen individuen en een staat of tussen een supranationale politieke entiteit zoals de Europese Unie en de lidstaten. Tussen het niveau van staten of van internationale organisaties en dat van de individuen bevindt zich een complexe 'burgerlijke maatschappij', het zogenaamde middenveld. Dit omvat allerlei gemeenschappen die elk op hun eigen wijze bijdragen tot de gemeenschap (gezin, vrijwilligersgroepen, verenigingen, vakbonden, politieke partijen, universiteiten, enzovoort). De staat of de supranationale entiteit waaraan de staat soevereiniteit heeft gedelegeerd, moet wel ondersteuning en hulp bieden (dat is het positieve aspect), maar niet ten koste van de autonomie van de verschillende gemeenschappen van de burgerlijke maatschappij. Wat kan gerealiseerd worden op een ander niveau dan dat van de staat of een supranationale instelling, mag niet door de staat of die supranationale instelling overgenomen worden (bijvoorbeeld de opvoeding van kleine kinderen, onderwijs).

Wanneer het solidariteitsprincipe niet wordt gerespecteerd, loopt de samenleving het gevaar dat de staat alles gaat totaliseren. In de ruimte tussen individu en staat moet ook plaats zijn voor levensbeschouwelijke organisaties en bewegingen. Levensbeschouwing mag niet herleid worden tot een privéaangelegenheid. Het is ook een publieke zaak. Volgens Rowan Williams, voormalige aartsbisschop van Canterbury is het dank zij levensbeschouwelijke bewegingen dat projecten worden gerealiseerd "die andere mogelijkheden voor mensen suggereren" dan de dominerende "contractuele en op verwerving van economische rijkdom gerichte verhalen". Zij maken het mogelijk de mens te zien als meer dan een economisch wezen, als een persoon die in de volste betekenis van het woord een gemeenschapswezen is.

SOLIDARITEIT ALS UITDRUKKING VAN VERBONDENHEID MET MENS EN NATUUR

"Alles is verbonden met alles." (Laudato Si, 91).

Het vertrekpunt van de *solidariteit* is de weigering om de samenleving te interpreteren als een optelsom van individuen. De logica van de solidariteit

is niet die van het contract maar van de verbondenheid. Dit inzicht is van cruciaal belang in de discussie over de laïciteit en de zogenaamde 'neutrale' staat die gereduceerd wordt tot een verhouding tussen individuen (en hun zelfbeschikking) en de staat die met zijn wetten aan de wensen van individuen moet tegemoet komen. Dit leidt tot een complete uitholling van de civiele samenleving met haar vele vormen van middenveldorganisaties.

Solidariteit heeft bovendien ook te maken met wat Amartya Sen 'open onpartijdigheid' noemt: in het nadenken over een rechtvaardige samenleving moet men niet alleen rekening houden met de belangen van het eigen volk of de eigen natie, maar ook met de belangen van mensen die geen lid zijn van de eigen gemeenschap en ook redelijke belangen en overtuigingen kunnen laten gelden. Dus ook rekening houden met de belangen van vluchtelingen, migranten, inheemse volkeren wier cultuur en levenswijze worden vernietigd in naam van economische belangen. Met andere woorden, solidariteit als 'wereldsolidariteit' is het radicale alternatief voor 'de globalisering van de onverschilligheid'.

Laudato Si voegt hieraan toe dat het feit van de solidariteit als onderlinge afhankelijkheid betrekking heeft op zowel mens als natuur, want geen enkel schepsel bestaat op zichzelf: "*schepselen bestaan enkel in verbondenheid met elkaar, om elkaar te voltooien, in dienst van elkaar.*" (LS, 86).

TWEE BIJZONDERE INVALSHOEKEN: LIEFDE EN TOEKOMSTGERICHTE VERBEELDINGSKRACHT

Liefde en barmhartigheid

Om te vermijden dat rechtvaardigheid genadeloos wordt, heeft de kerk altijd ook de liefde en de barmhartigheid verdedigd. De liefde kun je niet reduceren tot individuele liefdadigheid. Zij is intrinsiek verbonden met rechtvaardigheid en geeft er een gelaat aan. Want er zijn altijd tranen die niet gezien worden door de meest rechtvaardige maatschappelijke structuren en wetten. Er zal altijd nood zijn aan spontane vormen van liefde en solidariteit die ertoe bijdragen dat het "eenieder" van de rechtvaardige verdeling niet verglijdt naar anonieme en verzakelijkte relaties. De liefde personaliseert het

structurele antwoord op problemen, terwijl de rechtvaardigheid gestalte krijgt in instituties. In die zin is de liefde het 'hart' van de sociale leer. Daarom pleit paus Franciscus voor een engagement van de kerk die de inzet voor rechtvaardige structuren nooit loskoppelt van de ontmoeting met de concrete arme. Letterlijk zegt hij dat wij 'compagnons' moeten worden van de armen en hen vergezellen op hun weg naar bevrijding. Het streven naar een combinatie van structurele analyse en inzet, én een onmiddellijke menselijke nabijheid is een uitdaging voor de beweging.

Er zijn altijd tranen die niet gezien worden door de meest rechtvaardige maatschappelijke structuren en wetten. Er zal altijd nood zijn aan spontane vormen van liefde en solidariteit.

In *Laudato Si* bekritiseert paus Franciscus ook nog het feit dat academici, opiniemakers en mediapersoonlijkheden een gebrek vertonen aan 'fysiek contact en ontmoeting'. Dat is de reden waarom men zo vaak inadequate beslissingen neemt en vervreemde ideologieën propageert. Door een gebrek aan fysiek contact met mens en leefmilieu is men niet meer in staat "*de roep om erkenning van de aarde en van de arme te horen*" (*Laudato Si*, 49).

Laudato Si gaat nog een stap verder door de liefde een allesomvattende dimensie te geven, waarin de liefde voor de natuur wordt gekoppeld aan de liefde, tederheid en compassie voor de medemens: "*alles staat in relatie tot alles, en wij, mensen, zijn verenigd als broeders en zusters in een wonderlijke pelgrimstocht, samen geweven door de liefde van God voor alle schepselen die ons ook verenigt in een diepe affectie voor broeder zoon, zuster maan, broeder rivier en moeder aarde.*" (LS 92).

Toekomstgerichte verbeeldingskracht

De denk- en praktijktraditie die door *Rerum Novarum* werd ingeluid is meer dan alleen maar een methode of een reeks van principes. Zij bevat ook een visie op de toekomst die Paulus VI heeft omschreven als 'toekomstgerichte verbeelding' (encycliek *Octogesima adveniens*, 37, 1971). Hiermee bedoelde hij een verbeelding die ons in staat stelt "*in het heden de veronachtzaamde mogelijkheden die erin verborgen zijn*" te ontdekken en dit he-

den “te richten naar een betere toekomst”. Het is een verbeelding die “de dynamiek van de samenleving ondersteunt door het vertrouwen dat zij geeft aan de vindingrijke krachten van de menselijke geest en het menselijke hart”. Het stelt de mens in staat om “onophoudelijk de horizon” te doorbreken waarmee hij “zekerheid probeert te vinden”, alsook om de grenzen te doorbreken “waartoe hij zijn handelen zou willen beperken”.

De vooruitziende verbeelding stelt de mens in staat om, zoals De Geus en Scharmer schrijven: ‘signalen van een nieuwe realiteit’ te ontdekken en de sociale werkelijkheid te zien als een veld van nieuwe mogelijkheden. Met Lederach zouden we hier kunnen spreken van “het vermogen om iets te

verbeelden dat geworteld is in de uitdagingen van de reële wereld en toch in staat is datgene te laten geboren worden dat nog niet bestaat”¹. Conflicten en crisissen kun je niet langer oplossen door de traditionele denk- en handelwijzen van deskundigen, specialisten, managers en consultants die nog teveel een ‘tunnelvisie’ hanteren en belangrijke aspecten van de sociale werkelijkheid miskennen. Want nieuwe praktijken worden gegenereerd door mensen die oog hebben voor het geheel, die de complexiteit van situaties zien en ‘keerpunten’² kunnen ontdekken, dat wil zeggen, fundamentele aanzetten tot transfor-

matie en tot de overwinning van destructieve krachten. Helaas ziet men, wegens een gebrek aan aandacht, vaak niet meer wat in aanleg mogelijk is en blijft men het oude continueren. Want bewegingen en organisaties ontwikkelen soms ‘immunitessysteem’ waarmee zij zich wapenen tegen wat hen dreigt te veranderen.³ Die angst voor verandering moet men achterwege kunnen laten.

De vooruitziende verbeelding stelt de mens in staat om ‘signalen van een nieuwe realiteit’ te ontdekken en de sociale werkelijkheid te zien als een veld van nieuwe mogelijkheden.

BESLUIT

Een herbronning vanuit de christelijk sociale denk- en praktijktraditie heeft niets te maken met de herinnering aan een historisch symbool. Het is veel-

eer een levensnoodzakelijke bron van inspiratie voor een beweging waarin bezieling geen ijdel woord is. Een inspiratie waarin de dienst aan mens en samenleving centraal staat, alsook een authentieke zorg voor het algemeen welzijn in de dubbele betekenis van het woord: de verwezenlijking van een leven in waardigheid voor alle mensen en dit in het kader van een zorgvuldig en duurzaam omgaan met de schepping. Met andere woorden: een beweging heeft een visie nodig die functioneert zoals Rowan Williams vrij vertaald heeft beschreven “als een heuristisch [of inspirerend] doel dat ons richt naar een perspectief dat verder reikt dan de huidige praktijk”. Het discours waarmee *Rerum Novarum* de aanzet gaf, maakt zo een perspectief en verruiming mogelijk en draagt ertoe bij dat een christelijke beweging niet verzandt in de comfortzone van de gangbare praktijken die maatschappelijk inertie veroorzaken. Met andere woorden: het is meer dan ooit nodig dat men het eigen verhaal blijft vertellen, want, waar dit niet meer verteld wordt “sterft het volk”. Maar het moet een *gedeeld* verhaal worden in de dubbele betekenis van het woord: enerzijds een gemeenschappelijke inspiratiebron die vanuit het verleden wordt aangereikt en aldus in een kritische verhouding staat tot de waan van de dag, anderzijds een verhaal dat door allen samen in het licht van nieuwe omstandigheden geherinterpreteerd wordt. Met zijn verbinding tussen de sociale agenda en de milieu agenda heeft paus Franciscus al een aanzet gegeven, maar dat is slechts het begin van de dialoog.

NOTEN

1. John Paul Lederach, *The Moral Imagination. The Art and Soul of Peace Building*, Oxford, 2005, p. ix
2. Lederach, o.c., pp. 21-29
3. Peter M. Senge, Foreword, in: C. Otto Scharmer, *Theory U. Leading from the Future as it Emerges. The Social Technology of Presencing*, San Francisco, 2009, xv

De auteur is professor Ethiek en Theologie aan de KU Leuven